

NACIONALNA POVIJEST

Marko Vulesica
Sveučilište u Zadru

VRANSKI PRIORAT

Tema ovog rada je Vranski priorat, ustanova i naslov koji od početka 14. st. nose priori samostana u Vrani iz reda ivanovaca. Vrana je bila boravište tri reda – benediktinaca, templara i ivanovaca. Iako u doba templara nije postojala titula „Vranski prior“ ili „Vranski priorat“, poželjno je spomenuti i taj red, njihovu povijest i boravak u Vrani, jer je, kako će se vidjeti u tekstu, iznimno važan i za one koji su ih naslijedili – braću hospitala Sv. Ivana Jeruzalemskog. Temeljna djela za povijest templara i ivanovaca u Hrvatskoj su djelo Ivana Kukuljevića Sakcinskog, „*Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj*“ (rad JAZU, knj. 81, 82, Zagreb, 1866.) i knjiga Ivana Tomka Mrnavića, „*Discorso del Priorato della Wrana di Giovanni Marnavich Bosnese Canonico di Sibenico, anno 1609.*“. Objе knjige su nedostupne, ali se na njih mnogo oslanja autorica Lelja Dobronić u svom istraživanju pretočenom u knjigu „*Viteški redovi*“ (izdana 1984.), čije je prošireno izdanje s nekim novim podacima tiskano 2002. god. pod inaslovom „*Templari i ivanovci u Hrvatskoj*“. To djelo je jedino u modernoj hrvatskoj historiografiji koje temeljito i sustavno proučava ova dva reda na našim prostorima. Autorica je spomenula još dva iznimno važna autora (nažalost, isto tako nedostupna) čija djela nisu prevedena na hrvatski jezik. Prvi je slovački isusovac Juraj Pray, čiju doktorsku disertaciju „*Nastanak, napredovanje i propast Vranskog priorata*“ (izrađena i obranjena u Beču, 1773.) obilno koriste svi autori koji su pisali o ovoj tematici. Drugi autor je manje poznat i spominje ga samo Dobronić – to je slovački Hrvat Gabrijel Kolinović (1698 – 1770) iz Šenkvice kod Bratislave, koji je napisao „*Chronicon Militaris ordinis, Equitum Templariorum e Bullis Papalibus, Diplomatus regiis, ceterisque instrumentis publicis, tum coaevis, aliisque probatissimis scriptoribus, collectum*“, skraćenog naziva „*Chronicon templariorum*“, djelo izdano u Budimu 1789. Osim ovih autora važno je spomenuti Josipa Kolanovića s iznimnim člankom „*Vrana i templari*“ iz 1971. te Joška Zaninovića, koji je obradio ivanovce u članku „*Ivanovci (malteški vitezovi) na tlu Hrvatske do 1526.*“ iz 1995. Djelo Mladena Ančića „*Putanja klatna: Ugarsko – hrvatsko kraljevstvo i Bosna u 15. st.*“ je iznimno koristilo u osvrtu na život vranskog priora Ivana od Paližne, a sam autor također hvali studiju Lelje Dobronić.¹

1 ANČIĆ, Mladen, *Putanja klatna: Ugarsko – hrvatsko kraljevstvo i Bosna u 15. st.*, Zadar – Mostar, 1997., str. 216.

TEMPLARI – OPĆENITO

Fratres militiae templi (braća vojske hrama) jedno je od imena ovog katoličkog viteško – monaškog reda. Još se nazivaju vitezovi hrama, cruciferi templi² ili jednostavno, templari. Stariji hrvatski pisci ih još zovu crkvenjaci, božjaci i hramovnici. Francuski vitezovi Hugues de Payens i Geoffroy de Saint – Omer osnovali su u Jeruzalemu, netom otetom iz ruku muslimana, družbu siromašnih vitezova Kristovih. Bilo je to 1119. godine. Nazivali su se i siromašni vitezovi hrama Salamonovog, a kasnije samo vitezovi hrama, jer ih je kralj Jeruzalema Badouin II. (1118 – 1131.) smjestio u svojoj palači uz nekadašnji Salomonov hram. 1128. tih redovnika je u Svetoj zemlji bilo svega 14. Iste godine došli su na crkveni koncil u Troyes da bi ih papa priznao kao red. Namjena reda je bila briga za hodočasnike i u prvom redu borba protiv muslimana i zaštita Kristova groba. Sv. Bernard je surađivao oko sastavljanja templarskih pravila u benediktinskom duhu. Pravila su brojala 75 članaka. Dijelili su se na vitezove i štitonoše, te nevitezove – to su bili svećenici i braća pomoćnici raznih zanimanja. Brijali su glavu i nosili duge brade. Prihvatili su kao vlastiti znak zadebljani crveni križ (la croix pattée) koji su nosili na prsima. 1139. god. papa Inocent II. potvrdio je instituciju templara bulom „Omne datum optimum“³. Već 1147. godine u Jeruzalemu se nalazi 350 vitezova templara i 2000 braće u raznim drugim službama. Te godine su u Parizu osnovali svoje prvo europsko sjedište. Ubrzo su se administrativno podijelili po pokrajinama. Templarske su pokrajine bile Provansa, Ile de France, Poitou, Bourgogne, Engleska, Aragon, Katalonija, Kastilja, Portugal, Toskana, Lombardija, Sicilija, Apulija, Ugarska, Magdeburg, Mainz, Jeruzalem, Tripoli i Antiohija. Na Bliskom istoku su se borili protiv Saracena, u Španjolskoj protiv Maura, a kod nas protiv bogumila⁴. U vrhu organizacije je bilo tijelo koje se zvalo generalni kapitul i ono je određivalo poglavare pojedinih pokrajina. Na čelu reda je bio veliki magistar (ili veliki meštar) čije je djelovanje ipak bilo ograničeno odlukama generalnog kapitula. Iza poglavara je bio senešal, koji ga je zamjenjivao, a maršal je bio vrhovni vojni zapovjednik. Na čelu određene pokrajine je bio magistar. Na čelu pojedinog sjedišta (domusa) je bio preceptor, a područje pod pojedinim sjedištem se zvalo preceptorat. Godine 1291. Jeruzalemsko kraljevstvo i tvrđava Akko (Akra) konačno padaju u ruke Saracena. Templari su se vratili u Europu, s najvećom koncentracijom u Francuskoj. U međuvremenu su, mnogo prije povratka u Francusku, velikim darovima nagomilali bogatstvo. Postali su pravi bankari, posuđivali novac vladarima i vojskovođama i mešetarili njime. Postali su ne samo najbogatiji red, nego i najbogatija institucija u cijeloj Europi. Isto tako, bili su uključeni u visoku diplomaciju. Nužno, uz veliku moć, pojavili su se i znakovi dekadencije – „piti kao templar“ je postala uobičajena izreka⁵. Francuskoj nije trebao viteški red, a francuski kralj Filip IV Lijepi ih je smatrao prijetnjom. Između ostalog, novac mu je bio vrlo potreban jer je bio u bankrotu. Uostalom, podnio je zamolbu da ga se primi u red, na što ga je veliki meštar reda oholo odbio⁶. Uzgred budi rečeno, Crkva je pokušavala naći neki smisao redu i već 1274. na crkvenom saboru u Lyonu pokušala je spojiti templare i ivanovce u jedan

2 Lat. Križonoše hrama

3 DOBRONIĆ, Lelja, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, Dom i svijet, Zagreb, 2002., str. 14.

4 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 18.

5 BAIGENT, Michael, LEIGH Richard, LINCOLN, Henry, *The holy blood and the holy grail*, London, 1982., str. 70.

6 BAIGENT, LEIGH, LINCOLN, *The holy blood and the holy grail*, str. 75.

red, ali to nije uspjelo, isto kao ni 1291. kad je veliki meštar templara osobno odbio ideju pape Nikole IV, te 1306. kad je veliki meštar Jacques de Molay odbio Klementa V. Taj papa, u potpunosti u rukama Filipa Lijepog, napokon je popustio kralju te su 13.10.1307. pod monstruoznim optužbama uhićeni svi templari u Francuskoj. Mnogi su mučeni i ubijeni, mnogi bačeni u tamnicu. Optuživani su za sotonizam, nepoštivanje i pljuvanje križa, idolopoklonstvo i slične radnje. 3.4.1312. Klement V je raspustio red do konačne odluke, ali ona nikad nije donesena⁷. Filip Lijepi se ipak nije domogao ni približno onolikog dijela templarskog bogatstva kolikog je želio, jer je Klement V utoliko sačuvao obraz da je sva imanja i sredstva templara dao srodnom redu, braći ivanovcima. Isto tako, u drugim krajevima, kao npr. u Ugarskoj i Hrvatskoj mnogi su se templari prebacili u ivanovce po raspuštanju reda.

IVANOVCI – OPĆENITO

Viteški red Hospitála Jeruzalemskog, Hospitála sv. Ivana Jeruzalemskog, sv. Ivana Jeruzalemskog, ili kraće hospitalci ili ivanovci, osnovan je u 11. st. u konačistu kojeg su osnovali trgovci iz Amalfija u Jeruzalemu. Zna se da je red osnovan u drugoj polovici 11. st., ali je godina dvojbená – dio istraživača opredjeljuje se za 1070., drugi dio za 1099. godinu⁸. Kad su se redovnici prebacili na Rodos nazvani su rodski vitezovi, a kad su došli na Maltu dobili su naziv malteški vitezovi. Poslije 1. križarskog rata dobili su potvrdu i zaštitu od pape, bulom iz 1113. Dobili su i pravila u duhu sv. Augustina. Kao glavne zadatke postavili su si karitativni rad dvorenja hodočasnika, njegovanja bolesnika i ranjenika u Svetoj zemlji. Isto kao i templari, darivanjem su dobili mnoštvo posjeda i povlastica. Dijelili su se na vitezove, služitelje i svećenike. Nosili su crnu odjeću s prepoznatljivim bijelim križem sa osam raskoljenih krakova (malteški križ). Na čelu reda je bio veliki magistar (meštar) koji je stolovao u Konventu, tj. glavnom sjedištu reda. Među važnijim činovima bili su maršal (glavni vojni zapovjednik, rizničar, draparius (koji se brinuo za odjeću) i upravitelj hospitála, u sklopu kojega se je nalazilo redovito konačište i bolnica. Konvent se prvih stotinu godina nalazio u Jeruzalemu, a onda je 1187. nakon pada Jeruzalema preseljen u tvrđavu Akko. Ostao je tamo do 1291., do pada tvrđave. Red je, poput templara, imao preceptorate, samo što je na čelu njih bio magister. Magistri su morali biti redoviti na generalnim kapitulima u Konventu koji su se održavali od 1291. u Limassolu na Cipru, a od 1310. do 1526. na Rodosu. Rodsko razdoblje je razdoblje najjače aktivnosti reda i najvećeg utjecaja⁹. Budući da su bili aktivni na više mjesta, tako su i kod nas baš u tom razdoblju ostavili najviše traga. 1526. bježe s Rodosa na Maltu, gdje nalaze trajno utočište. Glavni arhiv ivanovaca također se nalazi u glavnom malteškom gradu Valletti. Arhiv je nepregledan i sadrži mnoštvo podataka za povijest gotovo svih europskih naroda, pa tako ima i podataka vezanih za Hrvatsku. Red je opstao do dana današnjeg, iako, naravno, bez viteškog naglaska. Iako su bili veoma bogat red (usprkos naglasku na siromaštvo) uz njih se nije vezivalo ni približno toliko kontroverzi kao uz templarski red.

7 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 24.

8 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 117.

9 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 120.

TEMPLARI I IVANOVCI U VRANI

Templarsko razdoblje

Vrana je područje na rubu Ravnih kotara, smještena uz Vransko jezero, najveće jezero u Hrvatskoj. Dakle, Vrana se nalazi uz dva iznimno plodna i hranom bogata područja i od početka je bilo važno smjestiti se upravo na tom području. Najprije su Vranu naselili benediktinci, a kada su točno došli templari ne može se sa sigurnošću utvrditi¹⁰. Navodno je Bela II. darovao 1135. templarima samostan sv. Grgura u Vrani. Kolanović se ne slaže s tim. On smatra da je samostan po Zvonimirovoj darovnici za sva vremena vlasništvo sv. Stolice¹¹. Ivan Kukuljević Sakcinski navodi ispravu iz 1165. koja spominje „praeceptoratus templarorium s. Gregorii in Vrana“¹², a postoji i isprava iz 1169. u kojoj papa Aleksandar III. piše Gerardu, splitskom nadbiskupu, da u sporu što je nastao između templara i skradinskog biskupa oko Vrane izreče presudu u korist templara. Urban III. je uzeo templare pod svoju zaštitu 1186. i odobrio im primanje svih darova te je zabranio da itko uzima desetinu od njih¹³. Meštar templara u našim krajevima nosio je naziv „magister Ungariae et Sclavoniae“. Za vrijeme Andrije II. meštar Poncije de Cruce (1217.) imao je sjedište u Vrani, ali tada nema govora o instituciji Vranskog priorata. Postojao je templarski preceptor palače u Vrani i preceptor templarske luke Zablacé kod Pakošтана¹⁴ (mjesto danas ne postoji). Andrija II. meštra templara naziva „per Hungarima et Sclavonima domus militiae templi magistrum“¹⁵. Prema jednoj ispravi koju spominje Sakcinski, a navodi Kolanović, templari su u drugoj polovici 12. st. imali u posjedu Belu kod Varaždina, koja im je neko vrijeme bila glavno središte za ovo područje.

Mlečani su 1126. u ratu s ugarsko – hrvatskim kraljem Stjepanom II. razorili Biograd. Dio biogradske biskupije pripao je Zadru, a dio Skradinu. Zato je skradinski biskup želio vlast nad samostanom u Vrani. U tom se sporu papa Aleksandar IV. poziva na Zvonimirovu darovnicu kad se obraća biskupu. 1198. ugarsko – hrvatski kralj Emerik potvrđuje templarima nepokretan imetak te ih oslobađa od daća. S vremenom se templari bogate i imaju sve jači utjecaj na gospodarski i politički život. 1183. Bela III. im daje Senj s crkvom sv. Jurja na teritoriju tog grada. Templari kod te crkve uređuju samostan koji se spominje 1248. u nagodbama Mlečana i templara. U nagodbama sudjeluje Jordan, preceptor Vrane i Senja, što potvrđuje da je u to doba Senj potpadao pod preceptorat Vrane¹⁶. Darovnicom Bele IV. iz 1269., a koju su potvrdili Stjepan V. 1270. i Ladislav IV. 1272., te 1274. papa Grgur X., Senj je pripao krčkim knezovima, a templari u zamjenu dobivaju Dubicu i dubičku županiju. Templari su držali tvrđavu Tinj u Vranskom preceptoratu, a početkom 13. st. i Klis. Andrija II. im je dao i Šibenik, ali su se Šibenčani pobunili protiv templara i tako sačuvali svoju slobodu. Templari su često u sporu i s drugim redovima. Vranski templari su se 1200. uz posredovanje Inocenta III. izmirili sa benediktincima iz samostana sv. Kuzme i Damjana. 1229. parnica je napokon dosuđena u korist benedikti-

10 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 43.

11 KOLANOVIĆ, Josip, *Vrana i templari*, Institut JAZU, Zadar, 1971., str. 213.

12 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 46.

13 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 48.

14 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 51.

15 KOLANOVIĆ, Josip, *Vrana i templari*, str. 216.

16 KOLANOVIĆ, Josip, *Vrana i templari*, str. 218.

naca. Zadar je razoren 1202. i splitski nadbiskup Bernard novcem vranskih templara plaća 10 galija u Gaeti da se grad oslobodi. Vranski preceptorat za vrijeme Andrije II. i Bele IV. (od 1205. do 1270.) doseže vrhunac moći¹⁷. Potvrđene su im sve darovnice, dani novi posjedi, oslobođeni su banskog suda i zabranjeno je da se od njih ubiru daće. Templari su dobili Sv. Martin kod Zagreba, 1210. Liesnicu u Požeškoj županiji, Rateš i posjede u županiji Vodici i goričkoj županiji. Općenito se osoba Poncija de Crucea ističe najviše u templarskom razdoblju. On je podupirao kralja Andriju vitezovima i novcem iz Vrane. 1217. brani Trogirane od kneza Domalda Kačića. Isti taj je templarima oduzeo Klis 1229. Aleksandar IV. je 1255. naredio zadarskom nadbiskupu da se zbog gubitka Klisa Šibenik mora pokoriti templarima.

Templari su često bili u sukobu s cistercitima, pa su tako jednom prilikom krivotvorili ispravu kojom im Domald Kačić daje Mogoš u zamjenu za Klis, samo da im ga mogu oti. Bela IV. je ipak htio umanjiti moć templara. Htio je povratiti posjede i samostane koje je templarima darovao Andrija, ali je u obranu templara stao papa. Grgur X. čak traži od Bele neka dobra koja su im navodno oduzeta (1236.)¹⁸. Papa energično brani templare i zapovijeda pečujskom biskupu, kao i zagrebačkom, da kralju zaprijete crkvenim kaznama.

1241. u borbi s Tatarima, u bici na rijeci Šajju, izginuli su gotovo svi templari, pa tako i oni iz Vrane. Tu se spominje Vranski prior Deša Spignarolla, za kojeg Sakcinski vjeruje da je prvi vranski prior Hrvat¹⁹.

Nakon odlaska Tatara, Bela često posjećuje Hrvatsku i Dalmaciju pa na Uskrs 1245. dolazi u Vranu. Tom prilikom je u Vrani izmirio Splićane i Trogirane.

Templari su bili na vrhuncu moći i osim Vrane posjedovali su Goru, Glogovnicu, Senj, Dubicu, Božjakovinu, Našice, Opoj – grad, posjed kod Vaške, Požešku kotlinu i Novu Ves.

U to doba počinju slabjeti ugled i moć templarskog reda u Hrvatskoj i Ugarskoj. Financijska moć im je bila toliko umanjena da su bili prisiljeni zalagati neke svoje posjede. Godine 1291. Nikola IV je naredio zadarskom nadbiskupu Ivanu da održi pokrajinski sabor kako bi odlučio je li prikladno ujediniti templare i ivanovce na tom području²⁰.

Za vrijeme meštra Gerarda 1293. templari su se u borbi oko hrvatsko – ugarskog prijestolja opredijelili za Anžuvince. Gerard posreduju u Napulju u vezi s nasljedstvom prijestolja, a kasnije se kao posrednik javlja preceptor. 1298. stali su na stranu plemićkog roda Šubića, točnije Pavla III, čija je obitelj sudjelovala u dovođenju Anžuvina na hrvatsko – ugarsko prijestolje. Pavle Šubić posjećuje Vranu iste godine i izmiruje krbavske knezove i plemiće iz plemena Gušića. S njim su templari doveli u Zagreb Karla Roberta te je on 1300. okrunjen za hrvatskog kralja. Odmah zatim papa Bonifacije VIII. je proglasio Karla Roberta hrvatsko – ugarskim kraljem. Papa je od zagrebačkog biskupa Mihalja tražio da objavi papinsku presudu da je Karlo Robert zakoniti kralj.

Kad je došlo do ukinuća reda, kaločki biskup Vinko šalje zagrebačkom biskupu Augustinu Kažotiću poziv da se dogovore o važnoj stvari. To je bilo zimi 1310. Kad je Kažotić 1314. dobio pismo o ukinuću templara, održao je pokrajinski sabor. Doveo je sve templare u Novu Ves gdje ih je uzdržavao. O daljnjoj sudbini vranskih templara se malo

17 KOLANOVIĆ, Josip, *Vrana i templari*, str. 221.

18 KOLANOVIĆ, Josip, *Vrana i templari*, str. 223.

19 KOLANOVIĆ, Josip, *Vrana i templari*, str. 224.

20 KOLANOVIĆ, Josip, *Vrana i templari*, str. 225.

zna, a od 1312. Vranu nastanjuju ivanovci. Posve je moguće da je velik broj templara prešao u ivanovce, pa tako i u Vrani.

Razdoblje ivanovaca

Nije poznato jesu li ivanovci bili na tlu Hrvatske prije 13. st. Njihov dolazak se najčešće vezuje uz bana Borića, koji ih je navodno obdario zemljom nazvanom Gornji Sv. Martin, danas Martinci u Mađarskoj²¹. Prvi siguran spomen ivanovaca na našem tlu vezan je uz utvrdu Ljubljani ili Ljubej, koja se spominje 1205. Tada Andrija II. određuje granice zemalja grada Nina, pa se u povelji naglašava: „...izuzevši granice grada Ljubēja, koje pripadaju hospitalu Sv. Ivana...“²². Spomenuti grad / utvrdu Dobronić je identificirala kao današnje selo Ljubač²³, 20 km sjeveroistočno od Nina.

Do objave knjige L. Dobronić bilo je prihvaćeno da se ivanovci kod nas spominju 1184., kad im ninski biskup navodno dodjeljuje crkvu Sv. Petra u selu Bojišću (kod današnje Kule Atlagića). Ispostavilo se kasnije da se radi o templarima koji su pokraj te crkve izgradili konačište.

U središte događaja ivanovci dolaze nešto više od stotinu godina nakon njihovog prvog spomena, tj. nakon što je ukinut templarski red, a svi njihovi posjedi došli u vlasništvo ivanovaca. Kad Bianchi piše o ivanovcima kaže da se mnoge templare na području Dalmacije i Slavonije toleriralo, te kako su mnogi od njih prešli u red ivanovaca²⁴. Zajedno s novostečenom imovinom i moći podiže se i ugled reda. Karlo I. im potvrđuje sva prava koja im je potvrdio Andrija II.

Prvi poznati datum boravka podpriora ivanovaca u Vrani je 26.5.1328., a prema Zani-
novićevom mišljenju Vrana je sjedište priora od 1333.²⁵ Radi li se o prioratu kao krovnoj ustanovi za sve ivanovce u Hrvatskoj, nije sigurno. Vezano uz Prayev stav da se pojam Vranskog priorata ne pojavljuje prije 1345., Dobronić naglašava da se četrdesetih godina pojavljuje prior vrane i ustanova Priorat vranski²⁶. Kralj Ludovik je od 1342. preuredio organizaciju ivanovaca na tlu Hrvatske i Ugarske i Vrana definitivno postaje središte priorata s njezinim imenom. Vrana nije ni preceptorat ni kastelanat.

1348. pojavljuje se dokument o prodaji između određenih ljudi iz sela Draginića u kojemu se spominje „petar Cornuti, prior kuća ivanovaca u Ugarskoj i Slavoniji“²⁷.

Vranski prior ima dva naslova – duhovni i svjetovni, „*venerabilis et magnificus*“. Prvi je naslov zbog čistoće i strogih pravila reda, a drugi zbog jake i uzvišene čete ljudi koju vodi²⁸. Vranski prior je, osim toga, glavni prior i supervizor svih posjeda i samostana ivanovaca u Hrvatskoj i Ugarskoj.

Vladaru je iznimno važna bila vojna komponenta reda, a ivanovci su dolaskom Turaka na balkanski poluotok postali vojska od najveće važnosti. Kad je papa Klement VII. naredio rat protiv Turaka, ivanovci su morali ići dijelom u mornaricu i odvajati jednu desetinu za vojne pohode.

21 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 126.

22 ZANINOVIĆ, Joško, *Ivanovci (malteški vitezovi) na tlu Hrvatske do 1526.*, HAZU, Zadar, 1994., str. 7.

23 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 128.

24 Preuzeto iz: ZANINOVIĆ, *Ivanovci na tlu Hrvatske.*, str. 10.

25 ZANINOVIĆ, *Ivanovci na tlu Hrvatske.*, str. 13.

26 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 153.

27 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 156.

28 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 153.

U borbama za Zadar između Ludovika i Mlečana, ugarsko – hrvatsko – bosanske čete su se okupljale u Vrani da bi se posavjetovale sa priorom vranskim Rajmundom de Bello Monte i napale grad. Mlečani su zajedno sa Zadranima napali Vranu i pritom je stradalo nešto ivanovaca. To je bila mletačka osveta Vranskom prioratu, jer su ih ovi prethodno uvjerali da su na njihovoj strani.

Rajmund de Berenger šalje s Rodosa 20.3.1365. pismo Baudonu Cornutiju da zaredi Ivana iz Zagreba. Dobronić u tom Ivanu prepoznaje budućeg poznatog vranskog priora Ivana od Paližne²⁹.

U Vrani je 1370. održan svjetovni opći sabor na kojem su izaslanici kralja Ludovika potvrdili neke posjede ivanovcima.

Previranja u Crkvi su se odrazila i na ivanovce. Pošto su postojala dva pape, shizma se reflektirala i na red ivanovaca – od 1383. do 1395. ivanovci su imali dva velika magistra. Napokon je Aragonac Ivan de Heredia energično uzeo upravu reda u svoje ruke, ne bi li nekako spasio situaciju koja je izmicala kontroli.

Tada je u Hrvatskoj na scenu stupio Ivan od Paližne. Zanimljivo je da nigdje ne postoji dokument da je uopće stupio u red. Potječe iz mjesta koje se danas zove Palešnik³⁰. U talijanskim pohodima kralja Ludovika, Ivan od Paližne je stekao veliku slavu. Godine 1372. u četama koje idu u pomoć Padovi koju opsjedaju Mlečani, nalazi se i on. Kasnije, 1380. posvjedočeno je da je zaplijenio mletačku robu i odveo ju u Furlaniju, a već se 1381. spominje kao prior Vrane kad se Zadranima na njega tuže kralju Ludoviku, a u svezi posjeda Bojišće i Zblaće. Prva je službena isprava na njegovo ime izdana 12.3.1382. Bila je to bula velikog magistra, koji mu je dodijelio priorat na deset godina³¹. Zna se da je te godine sigurno bio u Avignonu gdje mu je de Heredia dao precizne upute o vođenju reda.

U dokumentu kojim se Ivanu od Paližne daje priorat na deset godina stoji da se ta čast potvrđuje, što znači da je zasigurno već bio prior 10 godina, jer su mandati priora trajali toliko³². Pretpostavka je da je bio prior od 1373. U svezi s tim postoji dokument u kojem se Splitski žale 1388. da trpe od progona Ivana od Paližne već 18 godina.

U njegovo doba unutarnji nemiri su potresali red, kako na Rodosu, tako i u Hrvatskoj.

No, 1382. mijenja se i politička slika u Hrvatsko – ugarskom kraljevstvu. Kralj Ladislav umire bez nasljednika, a njegova maloljetna kćer Marija se zaručuje za Žigmunda Luksemburškog čime je zapravo upravljanje državom došlo u ruke njene majke Elizabete.

Ivan od Paližne je bio vranski prior i istaknuti predstavnik vlastele. On se uskoro okreće protiv mlade kraljice i njene majke. Ančić ističe da Ivan stavlja znak jednakosti između nasljednih posjeda i posjeda reda, te da je to jedan od razloga zbog kojih dolazi u sukob s kraljicama³³. Založio je posjed reda na rijeci Kanjiži u preceptoratu Novi Dvor (u današnjoj Mađarskoj) za 4000 florena iste godine kad su Elizabeta i Marija uzele prijestolje. Tu se odmah vidi početak njegovog nelojalnog djelovanja: sigurno je da je novac potrošio na podizanje urote, a ne za potrebe reda³⁴.

29 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 167.

30 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 172.

31 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 174.

32 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 176.

33 ANČIĆ, *Putanja klatna: Ugarsko – hrvatsko kraljevstvo i Bosna u 15. st.*, str. 217.

34 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 180.

Iste godine počinje graditi utvrde na nekoliko mjesta. To je značilo da se kao moćan feudalac posve upleo u borbe protiv Elizabete i Marije. 1384. kažnjen je zbog nevjere zajedno s bratom Tomom i oduzeti su mu svi posjedi koji su zatim dodijeljeni mačvanskom banu. Iako je bilo tako, Ivan se uspio učvrstiti u Vrani³⁵.

Godine 1386., u svezi s razrješenjem sa dužnosti Ivana od Paližne, pojavljuje se konstrukcija „prior vrane ili Ugarske“, iako se u malteškim spisima Ivan dosljedno naziva „prior Ugarske“.

Rasplet situacije je poznat: Karla Dračkog velikaši su okrunili za kralja Ugarske i Hrvatske. On je postavio Ivana od Paližne na mjesto bana Hrvatske, Slavonije i Dalmacije³⁶, također mu vrativši naslov priora³⁷. Kraljice u isto vrijeme za protupriora postavljaju Alberta od Lučenca, iako to prema pravilima može učiniti samo veliki magistar. On je to i učinio 1386. postavivši za priora Gerarda Cornutija. Oko 1387. Ivan se udružio s bosanskim kraljem Tvrtkom I. Ančić smatra da prije pojave Karla Dračkog na obali istočnog Jadrana Ivan nije bio u uroti sa bosanskim kraljem³⁸. Kad je Karlo ubijen, Ivan od Paližne je ulovio iz zasjede kod Gorjana Elizabetu i njenu kćer. Odveo ih je u Novigrad. 1389. Upada u Ravne kotare zajedno s vojskom Tvrtka I. i pustoši ih. Zadrani su tražili pomoć od Ivana Frankopana i on odgovara. Zajedno sa Zadranima kneževa vojska napada Vranu 22.11.1389. Ivan od Paližne je teško ranjen u bici i nedugo zatim umire. Naslijedio ga je sinovac Ivan (od Paližne), koji je bio posljednji vranski prior u smislu priorata Hrvatske i Ugarske. Naslijedio ga je Emerik Bubek koji ima Žigmundovu (koji je sad potpuno legitiman kralj) naklonost, te ga on 1401. postavlja čak i za bana. Ali, prior je sudjelovao u uroti protiv Žigmunda, zajedno s ocem koji je bio palatin na dvoru u Ugarskoj. Žigmund mu je oduzeo bansku čast, a kad je Ivan predao Vranu admiralu Ladislava Napuljskog, čime ga je priznao za kralja, on mu oduzima i titulu vranskog priora.

Godine 1405. priorat ugarski, unutar kojeg se nalazi Vrana, dodijeljen je Mihovilu Ferrandu i od 1407. do 1416. Vrana je dio talijanskih priorata³⁹. Od 1437. do 1447. Vrana se ne spominje u sklopu ugarskog priorata, koji je dodijeljen njemačkim i češkim prioratima.

U isto vrijeme, veliki nered se uvukao u red na području Hrvatske i Ugarske. Zbog takve situacije veliki meštar šalje vizitatora, ne bi li on uspio uvesti reda. Kralj Matija Korvin je zatim od pape dobio upravu nad posjedima priorata. Otad su im imanja zaplijenjena i razdijeljena. Papa Siskto IV. je imenovao biskupe koji su upravljali dijelom ivanovačke ostavštine. Jedan od njih je slavni ban i biskup Petar Berislavić, koji je simbolično nosio i titulu vranskog priora.

1526. nakon bitke na Mohačkom polju, red je potpuno ugašen na ovim prostorima. 1538. u Vranu ulaze Turci bez borbe. No, do dana današnjeg, titulu vranskog priora nosi prepošt zagrebačkog Kaptola.

35 ANČIĆ, *Putanja klatna: Ugarsko – hrvatsko kraljevstvo i Bosna u 15. st.*, str. 218.

36 DOBRONIĆ, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, str. 181.

37 ZANINOVIC, *Ivanovci na tlu Hrvatske.*, str. 24.

38 ANČIĆ, *Putanja klatna: Ugarsko – hrvatsko kraljevstvo i Bosna u 15. st.*, str. 219.

39 ZANINOVIC, *Ivanovci na tlu Hrvatske.*, str. 26.

ZAKLJUČAK

Vranski priorat u svom punom značenju – krovna ustanova svih ivanovaca u Ugarskoj i Hrvatskoj- nije dugo postojao, bar ne u punom smislu. No, Vrana kao sjedište benediktinaca, templara, pa na kraju i ivanovaca gradila je svoj ugled. Najviše su za sjaj Vrane i samostana u Vrani zaslužni templari i ivanovci. Templari su kao bogat i moćan red širili svoj utjecaj u cijeloj zemlji i upravo im je Vrana bila veliko sjedište. Nakon sloma reda, mnogi templari su prešli u ivanovce i tako nadalje širili svoj utjecaj. Prošlo je još neko vrijeme prije nego li je poglavar vranskog samostana postao i vrhovni poglavar reda u cijeloj Ugarskoj i Hrvatskoj, što je titula vrijedna divljenja. Među vranskim priorima 14. st. Definitivno je najzanimljivija i najkontroverznija ličnost Ivan od Paližne. Njegove ambicije, buran život i urota protiv Elizabete Kotromanić privlače pažnju istraživača, ali i govore o moći vranskog priora, koji se u to doba mogao uplitati u nešto toliko ozbiljno kao što su dinastičke borbe. Nakon kraja njegova djelovanja blijedi sjaj vranskog priorata sve do potpunog iščeznuća tog reda na našim prostorima. Koliko je titula priora bitna za Crkvu govori činjenica da u toj ustanovi i danas postoji naslov vranskog priora.

LITERATURA

- ANČIĆ, Mladen, *Putanja klatna: Ugarsko – hrvatsko kraljevstvo i Bosna u 15. st.*, Zadar – Mostar, 1997.
- BAIGENT, M., LEIGH R., LINCOLN, H., *The holy blood and the holy grail*, London, 1982.
- DOBRONIĆ, Lelja, *Templari i Ivanovci u Hrvatskoj*, Dom i svijet, Zagreb, 2002.
- KOLANOVIĆ, Josip, *Vrana i templari*, Institut JAZU, Zadar, 1971.
- ZANINOVIĆ, Joško, *Ivanovci (malteški vitezovi) na tlu Hrvatske do 1526.*, HAZU, Zadar, 1994.

Marko Vulesica:

THE PRIORY OF VRANA

Summary

After the Benedictines, Templar Knights inhabited the Vrana monastery in mid 12th century. From there, the Templars spread their influence to Zadar and the fertile area of Ravni Kotari, but at that time the title, the Prior of Vrana, did not exist, but the title of Preceptor of Vrana monastery and the Templar port. The Knights Templar resisted local bishops who tried to control them, and soon they acquire wealthy estates, such as the town of Senj with its surroundings, which was given to them by king Bela III in 1183. They owned estates all over Croatia and from them they tried to, and very often managed to, control the political situation in the country. Every new ruler confirmed their numerous rights, and, in accordance with the policy of other European Templars, the rulers often borrowed money from them. After French king Phillip the Fair engaged them in 1307, they are gradually banned in all of Europe. In Croatia, they are either exiled or they switched to the order of the Knights of Saint John, or the Knights Hospitalers. All their estates were passed on to the Hospitalers as well. It was in this period that the rise of the Vrana monastery began. There is a mention of the title of Prior of Vrana from the 1340s. Vrana became the Head monastery of all the Knights Hospitalers estates in Croatia. They actively participate in the political life of the country, even more than Templars. The priorate of Vrana and its prior are the inevitable elements of all the political combinations. Prior Ivan of Paližna even participated in the plot against queens Mary and Elizabeth in 1384. But it was the end of the influence of Vrana priorate. From 15th century on, its power declines, initially through the disarray which crept into the order, and later undermined by the decision of the Pope to grant King Matijaš Korvin the control of the monasteries. From then on, Pope Sixto VI always names one bishop to manage the legacy of Knights of Saint John and to ceremonially bear the title of Prior of Vrana. One of these bishops was Petar Berislavić. From 1526 the Order of Knights of Saint John vanishes from these parts, but till this day the abbot of the Zagreb's Capitolium bears the title of prior of Vrana.